

สังข์

สำคัญของไทย

ภูวดล สายเสมา*

หอยสังข์ หรือ สังข์ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Conch เป็นชื่อสามัญของหอยทะเลกาบเดี่ยว มีหลายชนิดหลายสกุล สังข์รดน้ำ (Turbinella pyrum) เปลือกสีขาว รูปทรงสวยงามใช้สำหรับหลังน้ำพระพุทธรูป หรือ เทพมนตรี มีลักษณะนามว่า “xon”

สังข์ เป็นหนึ่งในสิ่งมงคล ๘ ประการที่เรียกว่า “อัฐิพิมงคล” ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งประกอบด้วย คทา สังข์ทักษิณาวรรต จักร ธงสามชาย อุณหิศ โคศุกรราช หม้อน้ำมนต์ ขอลับช้าง การถือเอาสังข์เป็น

มงคลมาจากตำนานที่เล่าว่า เมื่อครั้งพระอิศวรสร้างเขาพระสุเมรุแล้ว ทรงมีประกาศิตให้พระพรหมธาดาเป็นใหญ่กว่าพรหมทั้งหลาย จึงเป็นเหตุให้มีพรหมองค์หนึ่งเกิดจิตริษยาจตุติลงมาเกิดเป็น “สังข์ขอลูร” อยู่ใต้มหาสมุทร

* หัวหน้ากลุ่มงานบริหารและจัดการความรู้ ส่วนนวัตกรรมการเรียนรู้ สถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร

เชิงเขาพระสุเมรุคอยเบียดเบียนไม่ให้เกิดความปกติสงบสุข และคอยบงการัยพระพรหมธาดา อยู่มาวันหนึ่งพระพรหมธาดาจะนำ**คัมภีร์พระเวทและพระธรรมศาสตร์**มาถวายพระอิศวรระหว่างทางเกิดความรุ่มร้อนพระวรกายจึงลงสรงน้ำในมหาสมุทรโดยวางคัมภีร์พระเวทไว้บนริมฝั่ง

สังข์ขอรู เห็นดังนั้นจึงเกิดความคิดว่า ถ้าไม่มีคัมภีร์พระเวทไว้สั่งสอนโลกแล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็จะหมดความเคารพนับถือพระพรหมธาดาอีกต่อไป สังข์ขอรูจึงใช้ให้ผีเสื้อน้ำไปขโมยคัมภีร์พระเวทมาได้ แล้วสังข์ขอรูก็ลั่นคัมภีร์ทั้งหมดลงท้องพระพรหมธาดาเมื่อไม่เห็นคัมภีร์พระเวทจึงไปกราบทูลพระอิศวรเมื่อทรง

ส่งทิพยเนตรแล้วทรงทราบเหตุว่าสังข์ขอรูได้ขโมยไปอยู่ใต้มหาสมุทรพระอิศวรจึงไปเชิญให้พระนารายณ์อวตารลงไปนำคัมภีร์พระเวทกลับมาพระนารายณ์จึงอวตารแปลงองค์เป็นปลาทรายทอง ไล่สังข์หารผีเสื้อน้ำและเข้าต่อสู้จนเอาชนะสังข์ขอรูได้แต่กระนั้นก็ไม่ยอมคืนคัมภีร์พระเวท**มัจฉาวตาร** จึงกลับคืนร่างพระนารายณ์แล้วเอาพระหัตถ์บีบที่ปากของสังข์ขอรูจนเนื้อที่ปากของสังข์ปริแยกออกแต่ก็ไม่ยอมคืนพระเวท พระองค์จึงล้วงพระหัตถ์เข้าไปในปากสังข์ขอรูเพื่อหยิบเอาพระคัมภีร์ทั้งหมดออกมาจากท้องจนเกิดเป็นนรอยนิ้วมือของพระนารายณ์ที่ปากหอยสังข์ปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน

ผู้ใดรดน้ำจากท้องสังข์ซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของคัมภีร์พระเวท น้ำที่ไหลผ่านรอยนิ้วพระนารายณ์ ออกมาก็จักเป็นมงคลกันเสนียดอุบาทว์ทั้งปวง หรือถ้านำสังข์ไปเป่าก็จะเกิดสิริมงคล

จากนั้นพระนารายณ์เทพเจ้า จึงได้สาปสังข์ของสุรว่า ขอให้เจ้ามีสภาพ ร่างกายเป็น นอย่างนี้และอยู่ในน้ำ ตลอดกาล สังข์ของสุรเป็นพรหมลงมาจุติ และได้เคยกลืนคัมภีร์พระเวทไว้ในท้อง ทั้งยังมีรอยนิ้วพระหัตถ์ของพระนารายณ์ ปรากฏอยู่ที่ปากสังข์ซึ่งนับว่าเป็นมงคล ดังนั้นต่อไปในภายหน้าถ้าผู้ใดจะ ทำการมงคลทั้งหลายขอให้เอาสังข์ เข้าร่วมในพิธีด้วย และผู้ใดรดน้ำ จากท้องสังข์ซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของ คัมภีร์พระเวท น้ำที่ไหลผ่านรอยนิ้ว พระนารายณ์ออกมาจักเป็นมงคล กันเสียดูบาทว์ทั้งปวง หรือถ้านำสังข์ ไปเป่าก็จะเกิดสิริมงคลไปทั่วมณฑล ตามเสียงสังข์นั้น เมื่อสาปแล้ว พระนารายณ์ก็นำคัมภีร์พระเวท ไปถวายให้พระอิศวรและเสด็จกลับ ยังเกษียรสมุทรที่ประทับตั้งเดิม ด้วยตำนานที่เล่าต่อๆ กันมา ดังนี้ คติพราหมณ์จึงถือว่าสังข์เป็นของสูง ของมงคล มีความศักดิ์สิทธิ์จึงได้นำสังข์ เข้าร่วมในพิธีกรรมต่างๆ สิบมา

พระมหาสังข์สำคัญของไทย ที่ใช้ในการพระราชพิธีสำคัญๆ ตั้งแต่ รัชกาลที่ ๑ จนถึงปัจจุบัน มีจำนวน

ภาพจากหนังสือ ราชาศัพท เอกลักษณะของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

๑๖ องค์ เป็นมหาสังข์ทักษิณาวรรต หรือสังข์เวียนขวา ๗ องค์ ส่วนพระสังข์ องค์อื่นๆ เวียนซ้าย หรืออุตราวัฏ

สำหรับเครื่องประกอบใน พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในหมวด เครื่องพระมูรธาภิเษก พระมหาสังข์ สำคัญ ได้แก่ พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระมหาสังข์นาก พระมหาสังข์งา

พระมหาสังข์ ทักษิณาวัฏ พระมหาสังข์องค์นี้สร้างขึ้นในรัชกาล ที่ ๑ สำหรับบรรจุน้ำพระพุทธรนต์ เพื่อสรงมูรธาภิเษกในการปราบดาภิเษก ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งพระ- ราชวงศ์จักรี และถือเป็นพระราช- ประเพณีที่ห้ามมิให้สตรีจับต้อง

พระมหาสังข์เพชรใหญ่ (ทักษิณาวรรต) สร้างในรัชกาลที่ ๑

สำหรับประจำถาดสรงพระพักตร์ และใช้สำหรับสรงมูรธาภิเศกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลต่อๆ มา

พระมหาสังข์เพชรน้อย

(ทักษิณาวรรต) ใช้สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถวายสรงพระแก้วมรกตในคราวเปลี่ยนเครื่องทรงประจำฤดู และทรงใช้สังข์องค์นี้บรรจุน้ำพระพุทธรณ์ที่สรงพระแก้วมรกตหลังบนพระเศียรของพระองค์ และหลังน้ำพระพุทธรณ์ที่พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชพิธีนั้น

พระมหาสังข์ประจำ

พระพุทธรณ์รัตนปฏิมากร

(ทักษิณาวรรต) รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้าง

ถวายเป็นพุทธบูชาสำหรับถวายสรงพระสุคนธ์พระแก้วมรกตโดยเฉพาะในการพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงประจำฤดูกาล สังข์องค์นี้จะประดิษฐานอยู่บนมั่งสี มีด้ามทวยรองรับในบุษบกเบื้องหน้าองค์พระแก้วมรกต

สังข์นคร (อุตราวัญ) เป็นสังข์

ที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลต่อๆ มาถือเป็นธรรมเนียมที่จะทรงใช้สังข์นครรดน้ำพระราชทานแก่ข้าราชการทั่วไปที่เข้าเฝ้าฯ เช่นกราบถวายบังคมลาไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ ต่างประเทศ รดน้ำพระราชทานพระยาแรกนา และเทพีคู่หาบในพระราชพิธีพืชมงคลแรกนาขวัญ

สังข์นคร

ภาพจากหนังสือ ราชาศัพท์ เอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

วิบูลย์

พระมหาสังข์พิธีพราหมณ์

(ทักษิณาวรรต) เป็นของหลวง มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ สำหรับพราหมณ์ใช้ถวายน้ำเทพมนตร์แด่พระมหากษัตริย์ในการพระราชพิธีต่างๆ

พระสังข์ข้างที่ เป็นสังข์ที่ทรงใช้ประจำเวลาประทับ ณ เขตพระราชฐานสำหรับเรียกพระราชทาน ในกรณีมีการเฝ้าฯ เป็นการส่วนพระองค์

หอยสังข์ขอนแก่นเวียนทักษิณาวรรต (เวียนขวา) หรืออุตราวิฏ (เวียนซ้าย) เมื่อเราจะพิจารณาตามคติพราหมณ์จะดูจากปากของสังข์เวลาที่ใช้หลังน้ำ ถ้าปากสังข์ที่เปิดสำหรับใส่น้ำอยู่ด้านขวามือเรา ก็เป็นสังข์เวียนขวา ถ้าช่องที่เปิดอยู่ด้านซ้ายก็เป็นสังข์เวียนซ้าย ซึ่งร้อยละ ๙๙.๙๙ จะเป็นสังข์เวียนซ้าย ดังนั้นการจะเจอสังข์เวียนขวาทักษิณาวรรตจึงนับว่าหาได้ยากมาก ดังปรากฏอยู่ใน **ตราประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา** เป็นรูปสังข์ทักษิณาวรรตในปราสาท

พระมหาสังข์เดิม
โกจิบ ไบเบตุม และผ้าเค็ดพระหัตถ์

ภาพจากหนังสือ ราชาศิพท์ เอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

ใต้ต้นหมัน โดยมีที่มาจากตำนานการสร้างเมืองว่าในปี พ.ศ. ๑๘๙๐ เกิดโรคระบาด พระเจ้าอยู่ทองได้อพยพผู้คนจากเมืองเดิมมาตั้งหลักปักฐานใหม่ เมื่อเดินทางมาถึงตำบลหนองโสน มีแม่น้ำล้อมรอบจึงได้กระทำพิธีกลบบาตรสุ่มเพลิง บั๊กเซตราชวัตรปรับสภาพพื้นดินเป็นชัยภูมิปรากฏว่าเมื่อใดพื้นที่มาถึงใต้ต้นหมันพบหอยสังข์เวียนขวาสีขาวบริสุทธิ์หนึ่งขอน พระเจ้าอยู่ทองทรงโล่มนัสปิติเป็นศุภนิมิตในการสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ณ พื้นที้นั้นสืบมา

ในกรุงเทพมหานครก็มี
ประติมากรรมสังข์สัมฤทธิ์ ภายใน
สวนรมณีนาถ อันมีความหมายว่า
“สวนแห่งพระนางผู้เป็นที่พึง”
สร้างขึ้นในพื้นที่เรือนจำกรุงเทพ-
มหานคร ถนนมหาไชย แขวง
สำราญราษฎร์ เขตพระนคร บนเนื้อที่
ประมาณ ๒๙ ไร่ ซึ่งเดิมในปี
พ.ศ. ๒๔๓๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ
ให้จัดซื้อที่ดินบริเวณนี้เพื่อสร้าง
สถานที่คุมขังและอบรมผู้ต้องโทษ
ให้กลับตัวเป็นคนดี เรียกว่ากองมหัดโทษ
หรือคุกใหม่ ต่อมาใน ปี พ.ศ. ๒๔๓๔
กรมราชทัณฑ์จึงทำการรื้อย้ายเรือนจำ
ออกไปแล้วจัดสร้างเป็นสวนสาธารณะ
เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาส
สมเด็จฯพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรม-

ราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ ซึ่ง
ประติมากรรมสังข์สัมฤทธิ์ตั้งอยู่กลาง
สระน้ำพุเฉลิมพระเกียรติ ในตำแหน่ง
สูงสุดของพื้นที่สวน สังข์และพานรองรับ
หล่อด้วยโลหะ ผิวสัมฤทธิ์ภายในสังข์
บรรจุแผ่นยันต์มหาโสฬสมงคลและ
สังข์องค์จริง ออกแบบให้ส่งน้ำจาก
ปากสังข์ไหลลงสู่สระน้ำพุ โดยปากสังข์
หันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อรู้เช่นนี้แล้วต่อไปหากมีโอกาสได้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ
หรือออกกำลังกายในสวนรมณีนาถ ก็อย่าลืมแวะไปชม
ประติมากรรม และรองน้ำที่ไหลออกจากปากสังข์สัมฤทธิ์นี้
กลับไปเป็นมงคลตามคติความเชื่อดังตำนานที่เล่ามา